

Solidarnost suprotiva ekonomijom

„Prvi korak u evoluciji etike je osjećaj solidarnosti s drugim ljudskim bićima.“
Albert Schweitzer (1875-1965), njemački liječnik, teolog, misionar i glazbenik

„Tehničke utopije - letenje, primjerice - postignute su novim prirodnim znanostima. Ljudska utopija - ujedinjena ljudska vrsta koja živi u solidarnosti i miru, slobodna od ekonomskih predodređenosti, rata i klasnih borbi - može se postići ako utrošimo istu količinu energije, inteligencije i entuzijazma na ljudsku utopiju kao što smo ih utrošili na tehničke utopije.“

Erich Fromm (1900-1980), američki psihoanalitičar i mislilac njemačkoga podrijetla

„Meni se doista čini danas jasnim da etika nije nešto izvanjsko ekonomiji, što bi, kao tehničko pitanje, moglo funkcionirati samo po sebi; nego je etika unutarnje načelo same ekonomije koja ne može funkcionirati ako ne uzima u obzir ljudske vrijednosti solidarnosti i uzajamne odgovornosti.“
Papa Benedikt XVI

Potresi su pokrenuli zemlju, i to ne samo doslovno: nakon nezapamćenog zla Hrvatsku je zahvatilo nezapamćeno dobro. Još se jednom pokazalo da su građani najbolji kad je najgore. Iste sekunde kad se proširila vijest o potresima inicirane su akcije pomoći; ljudi su djelovali svatko kako je znao i umio – fizičkim radom na terenu, prikupljanjem i slanjem namirnica i/ili novca, ili molitvom. Pokrenuo se val solidarnosti.

U kriznim situacijama država ima važnu ulogu koordinacije, organizacije i pribavljanja svih prijeko potrebnih resursa za osnovno funkcioniranje ekonomije. Opskrba hranom, vodom i energentima, osiguranje elementarne zdravstvene zaštite, uspostava reda i sigurnog okruženja, organizacija reaktivacije ekonomije – sve to treba unaprijed planirati i imati spremno za „zlu-ne-trebalo“ situacije. No, to ne isključuje poziv za solidarno djelovanje svih građana, na svim frontama. I da su se državne institucije brže pokrenule, pa čak i da su kojim nevjerojatnim slučajem besprijekorno reagirale – opet bi ostao poziv na solidarnost kojemu bi se valjalo odazvati.

Premda su mnogi s pravom bili razjareni nespremnošću države da preuzme svoju ulogu u kriznoj situaciji, ipak valja uočiti kako je savršeno normalno i očekivano da će pojedinci uvijek biti brži i okretniji u konkretnoj pomoći nego institucije. Institucije su trome i uvijek inertne, iz brojnih razloga, a jedan od njih je strah, odnosno bijeg od odgovornosti. Kad pojedinac samostalno intervenira i penje se na krov polusrušene kuće, on preuzima odgovornost samo za sebe, no kad institucija intervenira nadležni su odgovorni za sve „svoje“ ljude i procese koje aktiviraju. Vođenje (eng. leadership) je sposobnost koja uključuje odlučivanje i preuzimanje odgovornosti, ali u Hrvatskoj je

nažalost prečest slučaj da institucije vode ljudi koji doduše primaju direktorske plaće, ali nizašto ne žele biti odgovorni. To ih cementira u pasivnosti.

Biti solidaran znači čvrsto (od lat. *solidus*) pristati uz neke stavove ili ljude, osobito onda kad to i nije baš zgodno, i osobito onda kad su ovi stavovi i ljudi na vjetrometini, a podržavani su oslabljeni, fragilni. Stati uz nekoga moćnoga zato što se očekuje protučinidba ili protekcija, to je oportunistički, jasno, nema veze sa solidarnošću. Prikloniti se jačoj strani radi materijalnih probitaka ili društvenog pozicioniranja – to nije nikakav pothvat vrijedan hvale. Solidarizirati se može jedino sa izloženima, slabijima, nemoćnima. Solidarnost je, moglo bi se reći, vrsta žrtve.

U tom smislu solidarnost u klasičnu ekonomsku teoriju sjeda kao Franjo Arapović u fiću. Može on, ali mora izvaditi sjedalo, svinuti se i sjesti na stražnju klupu. Standardna tržišna ekonomija ne istražuje koncepte kao što su solidarnost, empatija, altruizam, sebedarje. Ne smatra svojom misijom zadiranje u složena pitanja žrtvovanja vremena, energije i novca za slabije, a ako se već mora dotaknuti nečega što imalo miriše na etiku, onda će to staviti na zadnje mjesto, na stražnju klupu. Takve se stvari ne podučavaju, a ne podučavaju se jer se smatraju manje vrijednima, nebitnima.

Prema svježe objavljenim [podacima](#) OECD-a o službenoj pomoći za razvoj i Međunarodnoj inicijativi za transparentnost pomoći (IATI), tijekom posvema posebne 2020. godine dogodio se značajan, velik pad u iznosima pomoći iz razvijenih prema nerazvijenim zemljama, te se može promatrati poništenje postignutih napredaka, porast ekstremnog siromaštva i nejednakosti. Razvijene su se zemlje okrenule same sebi. Međunarodna solidarnost kopni. Ima li, dakle, u ekonomiji uopće prostora za solidarnost?

***

Solidarnost je povezanost s *drugim* ljudima na temelju podudarnosti ideja, emocija, interesa. Sadržajno se dobrim dijelom preklapa s pojmovima kao što su altruizam (požrtvovnost prema *drugome*, spremnost da se *drugomu* pomogne), empatija (suživljavanje u emocionalno stanje *drugoga*), filantropija (rad koji se čini na dobro *drugih*). Svi navedeni pojmovi poprilično su strani glavnoj struji ekonomske znanosti; u boljem slučaju su na marginama. Svi u opisu imaju i usmjeravaju se na „*drugoga*“. „*Drugi*“ se promatra kao drug. Kao takvi, svi se teško ili nikako uklapaju u primijenjenu ekonomiju.

Budući ekonomisti podučavaju se da budu *racionalni* (što je paravan za *sebični*) sudionici na tržištu, i objašnjava im se da će na taj način najbolje doprinijeti razvoju cijele ekonomije. Društvo je pojednostavljeno i sve se svodi na računicu troškova i koristi. Smatra se razumnim uvijek željeti i tražiti više za sebe, a poduzeća trebaju činiti sve što mogu (u okviru zakona, jasno) da bi povećala profit. Izbjegava se ideja sebičnosti, ali se govori o optimizaciji ponašanja racionalnih pojedinaca, što se praktično – da se ne lažemo – svodi na egoizam. Pa i kad čovjek čini nešto za drugoga, i to se objašnjava tako što se tvrdi da *on to zapravo ne čini za drugoga, nego za sebe*,

da bi se osjećao bolje. Ne dopušta se prostor iskrenoj brizi za ikoga osim za samoga sebe. Ljude se promatra kao inherentno sebične.

Nazalost, to je istina. Nasreću, samo djelomična. Čovjek jest sebičan. Svatko je sam sebi na prvome mjestu. „*Ljubi drugoga kao samoga sebe*“ za početnu točku uzima sebeljublje; ona je mjera ljubavi prema drugima. No, to je samo start, ne i cilj. Svatko ima mogućnost, a kršćani imaju i zapovijed – suživjeti se s drugima. Ističući i usredotočujući se na samo jednu dimenziju ljudskog karaktera – sebičnost, a ignorirajući drugu – spremnost na žrtvovanje, na solidarnost, ekonomija je odrezala jedan (i to ljepši) dio ljudske osobnosti. Generacije mladih ekonomista podučavaju se prednostima racionalnog egoizma. U ruke im se daje niz dobrih isprika zašto je dobro i ispravno biti sebičan, a iako to ne znači da će ih oni sve iskoristiti, za očekivati je da će to utjecati na njihovo ponašanje.

Naime, ekonomisti kao znanstvenici proučavaju ljudsko ponašanje, ali i izravno utječu na njega. Nema toga u fizici ili biologiji: ponašanje i priroda atoma i člankonožaca ne mijenja se ovisno o tome što se o njima misli ili kako ih se promatra. S druge strane, čovjek - *homo sapiens* - mijenja se s obzirom na to kako ga promatramo i opisujemo, a u ekonomiji on ima specifično ime; zove se *homo economicus*. Ekonomski čovjek smatra se razumnim egocentrikom, i što ga se više promatra i opisuje kao takvoga, to više ova sugestija utječe na njegovu percepciju samoga sebe i utječe na njegovo ponašanje.

Prostor za solidarnost u ekonomiji treba izgrađivati ističući prosocijalno ponašanje ljudi poput angažmana nakon potresa, odnosno u kriznim, ali i uobičajenim situacijama. Ne treba biti ni naivan ni kratkovidan, i negirati sebičnost ekonomskog čovjeka, ali uvijek valja naglašavati da on nije samo racionalni optimizator osobne koristi, već i da je sposoban za solidarnost u najtežim trenucima, onda kad je najugroženiji. Njegovanjem i poticanjem ove strane karaktera otkrit će se vrijednost žrtvovanja – one koja je još uvijek ludost za suvremeni „razumni“ svijet.

***

Jedno mjerilo praktične spremnosti na solidarnost

Na temelju Gallupovog svjetskog ispitivanja, odnosno telefonskog anketiranja oko 1000 ispitanika po državi (ovisno o broju stanovnika države), 2018. godine izrađen je Globalni indeks davanja ([World giving index](#)). Ovaj indeks analizira i obuhvaća tri područja davanja: 1) spremnost pomaganja strancu, 2) doniranje novca i 3) vrijeme provedeno u volontiranju.

Od 144 države u istraživanju Hrvatska je 2018. g. bila na vrlo niskom, 132 mjestu u tri navedena područja. Iako se mogu izreći kritike korištenoj metodologiji, rezultati su svejedno vrlo loši. No, isto tako, valjalo bi ponoviti istraživanje i promotriti što se i koliko promijenilo 2020. godine. U svakom slučaju, potrebno se aktivno angažirati na razvijanju kulture davanja.

***

Uloga financija u (solidarnom) društvu

Područje financija te njeno poslanje (misija) u ekonomiji opisuju se na prilično različite načine. Prof. R. Schiller, Nobelovac-financijaš, dopadljivo i pojednostavljeno iznosi jedan od njih, te [ističe](#) da je poslanje financija *kreirati novac za ljudske aktivnosti*.

Naime, valja se zapitati - koje su to ljudske aktivnosti koje su hvale vrijedne, korisne, dobre za društvo, te može li ijedan pojedinac sam, individualno izvoditi bilo koju od tih aktivnosti? Odgovor je očit. Samo zajedno, umreženi, u formalne i neformalne grupe, u institucije, poduzeća, korporacije, udruge, organizacije - samo tada ljudi mogu činiti nešto vrijedno. Ljudska civilizacija se razvila na kooperaciji, a ne na konkurenciji. Pritom valja uočiti da svaka (solidarna) grupa ljudi nužno treba financije da bi ostvarila svoju misiju, viziju, cilj. To svakako znači financije u smislu novca, ali i više od toga, u smislu financijskog sustava u cjelini. Financijski sustav obuhvaća upravljanje rizicima, mehanizam određivanja fer cijena i pružanja cjenovnih signala, način suočavanja s agencijskim problemima i informacijskom asimetrijom, te druga bitna područja. Financije obuhvaćaju osobne (na razini pojedinca ili kućanstva), poslovne (na razini poduzeća), javne (na lokalnoj, regionalnoj i državnoj razini), monetarne (na razini upravljanja osnovnim kamatnim stopama i novcem općenito) i međunarodne financije (na globalnoj razini). Kao takve, s pravom se smatraju krvotokom ekonomskog organizma.

No, znajući da imaju krucijalan položaj u ekonomiji mnogi ga financijaši nažalost izrabljuju, još od prapovijesti. Lihvarenje, rentijerska ekonomija, a u novije vrijeme moralni hazard i brojni skandali, manipulacije i krize doveli su do masovnog nepovjerenja u financijaše. Kriptovalute primjer su izraza ovoga nepovjerenja, i nikada se ne bi ni pojavile, ni razvile da su građani bili zadovoljni financijskim sustavom. Stoga se financije često promatraju u negativnom svjetlu, te pojedina [istraživanja](#) čak pokazuju da javnost većinom smatra da financije više štode ekonomiji nego što joj koriste.

Što učiniti? Treba priznati činjenice. A činjenica je da posljednjih nekoliko desetljeća razvoj i golemi rast sofisticiranog financijskog sektora nije donio značajni doprinos razvoju ekonomije ili društva u cjelini. Štoviše, napuhavanje financijskog sektora imalo je za posljedicu ekstrakciju vrijednosti iz ekonomije, a ne stvaranje nove vrijednosti. Stajati čvrsto i ustrajno na braniku financija pod olujama kritika nema nikakvoga smisla, jer je većina kritika savršeno na mjestu. Financijama ne samo da nedostaje solidarnosti; nedostaje joj bilo kakve širine, ikakve perspektive osim one nad novčanikom.

Zatim, svi oni koji se bave podučavanjem financija (znanstvenici, akademski financijaši) trebaju se izvući iz primamljivog zagrljaja industrije i biti neutralni, nepristrani analitičari, ako treba i zviždači, te braniti interese poreznih obveznika koji ih zapravo plaćaju, a ne ušuškavati se u krilo krupnog kapitala i ondje grijati sinekure, tj. pozicije konzultanata, vanjskih savjetnika, članova kojekakvih odbora, panela i slično. Također, znanstvenici trebaju konačno prestati s agnosticizmom u svojim istraživanjima. Oponašajući „prave“ znanstvenike (STEM-ovce) ekonomisti-društvenjaci su se bacili u ekonometriju, kompleksne modele i jednadžbe, i pritom se prave slijepi i gluhi pred činjenicom da su naši objekti promatranja – čovjek i društvo – istodobno i objekti promatranja, ali i objekti podučavanja. Fizičari promatraju

atome, ali fizičari ne uče atome kako napraviti reakciju ili bombu, niti atomi imaju slobodnu volju, lijepo [primjećuje](#) prof. L. Zingales (u slobodnom prijevodu). Stoga se mora početi istraživati, podučavati i govoriti o održivim, ekološkim, i društveno prihvatljivim financijama, jer one ne dolaze s neba, nego ih treba izgrađivati i svijetu pokazivati primjere dobre prakse, ma koliko rijetki bili.

***

Članak se temelji na izlaganjima sa Festivala socijalnog nauka Crkve održanog 12. 3. 2021. u organizaciji Hrvatskog katoličkog sveučilišta, Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, i Zaklase „Segni Nuovi“ iz Italije